

Mate MATAS: Metodika nastave geografije, Hrvatsko geografsko društvo,

Zagreb, 1996, 218 str.

Svaki nastavni predmet svojim specifičnim obrazovnim (materijalnim), funkcionalnim i odgojnim zadacima pridonosi realizaciji ciljeva nove hrvatske škole. Pritom, međutim, posebnu ulogu ima skupina nacionalnih predmeta, u koju se, kako je poznato, osim hrvatskog jezika i povijesti ubraja i geografija.

Koliko će prosvjeta udovoljiti razvojnim potrebama hrvatske države uvelike ovisi o osposobljenosti nastavnika kako u užoj struci tako i u metodičkom pogledu. Općenito, zadatak je metodike nastave geografije, kao i drugih predmeta, optimizacija nastavnog procesa, tj. da se s najmanje vremena i napora postignu željeni ciljevi.

Knjiga dr. Matasa sveučilišni je udžbenik metodike nastave geografije i prvenstveno je namijenjena studentima geografije. Ona je, dakako, i dragocjen priručnik nastavnicima geografije u osnovnoj i srednjim školama, jer bitno pridonosi njihovu metodičkom usavršavanju, odnosno kvalitetnijem izvođenju nastave. Takva njezina vrijednost i značenje proizlaze poglavito iz činjenice da, osim teorijske osnove geografske metodike, donosi i mnogobrojne praktične primjere.

Udžbenik su recenzirali: dr. Z. Curić, dr. V. Poljak i dr. M. Vresk, a urednik je dr. Z. Pepeonik.

Prva hrvatska metodika nastave geografije nakon pola stoljeća

Među teškoćama koje su pratile nastavu geografije u hrvatskim školama nakon II. svjetskog rata važno mjesto pripada nedostatku prikladne didaktičke i metodičke literature hrvatskih autora. Hrvatski su se geografi u

protekлом razdoblju lakše odlučivali na pisanje stručnih i znanstvenih radova, odnosno školskih udžbenika, negoli na pripremanje fakultetskog udžbenika ili priručnika iz metodike nastave geografije. Bilo je radova i s toga područja, ali su se oni bavili samo pojedinačnim pitanjima. Tek je Matasov udžbenik prva cjelovita metodika nastave geografije u naznačenom (pre)dugom razdoblju.

Matas se prihvatio ove izuzetno zahtjevne zadaće na osnovi svoga dugogodišnjeg iskustva nastavnika praktičara te savjetnika za nastavu geografije u Zavodu za školstvo, odnosno Ministarstvu prosvjete i športa, a i pisac je udžbenika za osnovnu i srednju školu.

Autor se, uz domaću, mnogo koristio stranom literaturom, osobito na njemačkom jeziku. Pritom mu je uzorom bio priručnik skupine njemačkih autora: »Didaktik der Geographie - konkret« (Oldenburg, München, 1993.). Vrlo je uočljiv njegov kritički pristup stranoj literaturi, što je i inače nužno, a posebice na osjetljivu odgojno-obrazovnom području. Matas je, uz ostalo, pokazao naglašen smisao za sintezu (str. 218 sa 11 poglavlja), što je u ovako širokoj i interdisciplinarnoj problematici doista težak zadatak. Kazalo pojmova omogućuje lako snalaženje u knjizi.

Teorijske osnove i praktični primjeri

Matas polazi od poznate teze kako ništa nije praktičnije od dobre teorije.

To je jasno pokazao u većoj ili manjoj mjeri u različitim dijelovima udžbenika, a najviše u

pristupnom razmatranju: Stručno-znanstvene osnove predmeta. Tu je najprije iznijeta koncepcija suvremene geografske znanosti i njezine metodologije. Zatim se razmjerno opširnije argumentira znanstvena utemeljenost metodike nastave geografije. Pokazuju se razlike, ali i međusobna povezanost metodologije geografske znanosti i geografske metodike.

Sasvim se potiskuje shvaćanje o recepturnoj metodici koja shematizmom pasivizira nastavnika, degradira njegovu odgojno-obrazovnu ulogu. Nasuprot recepturnoj stoji stvaralačka metodika koja isključuje svako pridržavanje »metodičkih obrazaca«. Otuda slijedi i upozorenje na, ponegdje još nazočno, pogrešno shvaćanje metodike nastave geografije kao kolegija koji se bavi vještinom prenošenja nekih rutinskih iskustava starijih (iskusnijih) geografa na njihove mlade kolege. S time povezano otklanja se, ponegdje ne baš sasvim napušteno, gledanje po kojem se geografija doživljava kao dosadno nabranje imena zemalja, gradova, planina, rijeka, uvoznih i izvoznih statistika i sl., što geografija već dugo nije i ne smije biti.

Teorijske osnove posebno naglašeno obuhvaćaju nove poglede na mjesto i ulogu učenika u nastavi. Učenik, naime, u nastavi geografije (kao i u ostalim predmetima) postaje sudionik i kreator vlastitog stjecanja znanja.

Ciljevi nastave geografije definirani su prema nastavnom planu i programu iz 1993. godine. Pritom se usporedno navode i ciljevi nastave toga predmeta u pojedinim zemljama - Njemačkoj, SAD-u, Izraelu, Indiji i još nekima. U Izraelu su, primjerice, zbog poznatih razloga, posebno istaknuti domoljubni ciljevi, tako da je u toj zemlji geografija uvelike domovinski predmet i može Hrvatskoj u nekim pogledima biti uzorom.

Za realizaciju ciljeva nastave geografije, kako

se naglašava, nužno je temeljito poznavati psihološke pretpostavke nastave općenito i taj predmet posebno. U osnovi je tih razmatranja motivacija učenika i ona pripada, što se često zanemaruje, ne samo uvodnoj etapi nastavnog sata već svim fazama učenja. Najgori neprijatelj motivacije su dosada i rutina, čega se naša nastavna praksa jednim dijelom još uvijek nije sasvim oslobodila.

Planovi i programi nastave geografije razrada su ciljeva nastave geografije, te ih autor razmjerno šire obrađuje. Razmatraju se stručna i znanstvena načela te didaktičke odrednice njihove izrade, i to, što je posebno važno, usporedno s aktualnim planovima i programima nastave geografije u Njemačkoj.

Jedna je od specifičnosti nastave geografije primjena mnogobrojnih nastavnih sredstava i pomagala. To proizlazi iz činjenice da većina geografskih objekata nije dostupna izravnom promatranju (zbog udaljenosti i veličine). Stoga se u udžbeniku obrađuje veći broj tih sredstava (od geografskih karata i audiovizualnih sredstava do računala) uvijek s gledišta primjene u nastavi geografije. Primjena suvremenih nastavnih sredstava daje posve nov pristup uloji nastavnika, kojega ne može zamijeniti nikakvo nastavno sredstvo ili stroj. Radi se samo o promjeni funkcije nastavnika. Međutim, naglašava autor, nastavnici su pretežito nedovoljno pripremljeni za tu novu ulogu, što može biti razlogom ne baš uvijek oduševljena prihvaćanja inovacija.

Od različitih oblika nastavnog rada, autor ističe važnost samostalnog rada, jer se njime učenici osposobljavaju za samoobrazovanje, što je jedan od krajnjih formativnih zadataka nastave uopće.

Među najvažnije sadržaje metodike nastave geografije svakako ide tema o nastavnim metodama. Autor ponajprije upućuje na ono što je bitno: metodički rad u nastavi geografije

sastoji se, u osnovi, u tome da se poveže logička struktura sadržaja gradiva s logičkom strukturom procesa postizanja znanja, odnosno s odgovarajućim nastavnim metodama ili njihovom kombinacijom. Primjerice, klimatske karakteristike nekog prostora više odgovaraju izražavanju pomoću dijagrama negoli slikama.

Razmatrajući primjenu nastavnih metoda u geografiji, autor među ostalim naglašava da teorija programirane nastave ne ukida »običnu« teoriju nastave; ona je dopunjuje. Dobro je što je to naglašeno, jer u praksi u tom području ima lutanja. Daljnji razvoj programirane nastave geografije (kao i drugih predmeta) povezan je s uvođenjem računala u školu, o čemu se govori u posebnom odjeljku. Ne može se očekivati od svih nastavnika da budu programeri, već treba osigurati da se mogu služiti gotovim programima. U Sloveniji, primjerice, škole su dobro opremljene računalima, ali im nedostaju programi.

Od brojnih nastavnih metoda koje se obrađuju u knjizi spomenimo još samo metodu rada s tekstom, što se pretežito svodi na rad pomoću udžbenika. Naime, unatoč prodoru nastavne tehnologije, činjenica je da se udžbenici i dalje izdaju u svim zemljama, pa i onima u kojima se s obrazovnom tehnologijom najdalje otišlo. U nastavi se, dakle, ne samo geografije, upotrebljava udžbenik zbog svojih didaktičko-metodičkih vrijednosti, a tako će i dalje biti. U osnovnoj školi učenike treba osposobiti da znaju iz udžbenika učiti. Međutim, u srednjoj je školi, osim toga, svrha da se učenici navikavaju samostalnom radu pomoću udžbenika i da znaju upotrebljavati stručnu literaturu te da se tako osposobljavaju za samoobrazovanje.

Posebno je važno pitanje slobode nastavnika u izvoru nastavnih metoda, koje se u praksi različito tumači. Naime, iako se načelno naglašava da je nastavnik slobodan u tom

izboru, on je vezan poznavanjem karakteristika, načina primjene, prednosti i nedostataka pojedinih metoda. Dakle, ni jedna nastavna metoda, naglašava autor, ne može biti univerzalna te se u praksi najčešće kombiniraju dvije ili više metoda. Pritom je bitno da se osigura najdjelotvornije prenošenje znanja uz punu aktivnost učenika.

Jedan od temeljnih problema naše škole povezanih s primjenom nastavnih metoda jest u tome što su nastavni programi općenito, pa i u geografiji, preopsežni. Stoga nastavniku, da bi realizirao nastavni program, ne preostaje ništa drugo nego da se prihvati metode usmenog predavanja. Nužno je, dakle, reducirati nastavne programe, što bi omogućilo primjenu raznovrsnijih nastavnih metoda, odnosno kvalitetniju nastavu i bolje rezultate. Treba, naime, naglasiti da je cilj suvremene nastave prvenstveno usmjeren razvijanju mišljenja i sposobnosti učenika (problemski stil nastave), navodi autor, te citira: »Treba nastojati oko bogatstva misli, ne oko bogatstva znanja« (Demokrit).

Nakon obrade nastavnih metoda logično slijedi razmatranje o organizaciji nastavnog sata. Tu se na konkretnom geografskom gradivu analiziraju sve etape nastavnog sata. Autor upozorava na to kako, zbog već spomenutog opsežnog programa, nastavnici nemaju vremena za vježbanje i ponavljanje pa se često zanemaruje poznati zahtjev uspješnog učenja: »Repetitio est mater studiorum«.

»Ocjene su ogledalo rada nastavnika i učenika« moto je razmatranja o provjeravanju i ocjenjivanju. To je posebno važan sadržaj Matasova udžbenika, jer se u praksi provjeravanju i ocjenjivanju - iako je to najosjetljivije pitanje rada u školi - obično ne posvećuje dovoljna pozornost. Ima nastavnika koji se čak hvale kad u nekom razredu podijele mnogo negativnih ocjena. Velik broj jedinica

mogao bi se shvatiti kao upozorenje nastavniku na nužnost promjene metode rada kako bi se postigao bolji uspjeh. Razmatra se objektivnost, pouzdanost i valjanost provjeravanja na primjerima iz nastave geografije, uključujući tu i problem testiranja. U okviru toga poglavlja obrađen je i, za praksu vrlo važan, sadržaj o ocjenjivanju na naturalnim ili završnim ispitima.

Valja naglasiti da su, u sklopu teme o analizi nastave, naznačena i mjerila za ocjenjivanje rada nastavnika prema kriterijima što su iznijeti u već uvodno navedenom priručniku njemačkih autora.

U posljednjoj temi - Pripreme za nastavu s primjerima - na najpraktičniji je način sintetiziran sadržaj cijeloga udžbenika. To je pokazano na osam primjera geografskih nastavnih jedinica izvedenih u osnovnoj odnosno srednjoj školi (od kojih je dvije realizirao dr. Matas).

Kako metodički oblikovati nastavne sadržaje, odrediti opseg i dubinu, strukturu i etape nastavnog sata? Koje metode i oblike rada te nastavna sredstva i pomagala izabrati itd.

Od tri cilja nastavnog sata koji se nose u pripremu za nastavu - obrazovnog (materijalnog), funkcionalnog i odgojnog - najteže je odrediti (i provjeriti) ovaj posljednji. Važno je naglasiti da odbacivanjem ideološke indoktrinacije (dezideologijacija) ne smijemo odbaciti odgojne funkcije uopće. Škola mora sustavno odgojno djelovati, ali ne u službi ove ili one stranačke ideologije nego u skladu s općeljudskim etičkim vrijednostima. Moralni kriteriji moraju postati regulatori društvenog života. Posebno mjesto pripada razvijanju i njegovanju osjećaja dužnosti i odgovornosti. Valja, naime, odgajati ne samo rodoljubive već i radoljubive građane.

Matas naglašava da se navedeni primjeri

nastavnih jedinica ne smiju shvatiti kao neki recept jer, kako je već u teorijskim osnovama naznačeno, u metodici recepata nema. To je samo jedan od mogućih, u praksi provjerenih pristupa realizaciji nastavnih jedinica. Nastava je za svakog nastavnika stvaralaštvo i stoga recepata u njoj ne može i ne smije biti.

Postoje mišljenja da za iskusnog nastavnika pripreme nisu potrebne, odnosno da su dovoljne kratke natuknice. Praksa je, međutim, pokazala potrebu da i iskusni nastavnici trebaju izrađivati detaljnije pripreme, posebno kad počinju rad na novoj tematici. Nastavnik, dakako, ne smije biti »zarobljen« krutim pridržavanjem svoga plana, jer se ne može unaprijed predvidjeti tijek cijeloga sata u svim detaljima ako se želi dati prostora za ideje učenika.

Poticaj nastavničkom stvaralaštvu

Nastavnik, neovisno o nastavnom predmetu, mora biti tako metodički obrazovan da može sam pronalaziti originalna rješenja u načinu izvođenja nastave koja intenziviraju i racionaliziraju nastavni proces, a ne da čeka da to za njega učini netko drugi.

Na osnovi već ovoga razmjerno kraćeg prikaza može se nedvojbeno zaključiti da je dr. Matas svoju Metodiku nastave geografije napisao sukladno iznijetom zahtjevu, što će bitno pridonijeti unapređivanju metodičkog obrazovanja studenata geografije. Ona će, dakako, biti i neposredna pomoć nastavnicima geografije u stvaralačkom pristupu k realizaciji njihova velikoga, lijepog, ali i teškog zadatka. Sve je to usmjereno temeljnom cilju Matasova udžbenika: nastojanju da se što više pridonese kvalitetnijem geografskom obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, u čemu je potpuno uspio.

Ivan Malkoč